

„Életre váltani a halált” – Kierkegaard szeretet-filozófiái

Bevezetés

Jelen dolgozat a Soren Kierkegaard írásaiban megjelenő szeretetről szól. E célból jelen tanulmány két írással szeretne körültekintően foglalkozni. Elsőként egy korai művel, Az ismétléssel, és az abban megjelenő nemi vágygal, valamint az abból fakadó szerelemmel. Másodikként Kierkegaard keresztényi-etikai főműveként aposztrofált Szeretet cselekedeteivel. Ez utóbbi írás elsősorban a keresztényi szeretet mibenlétét keresi.

Noha az erotikus szerelem és a felebaráti szeretet általában ellentétként kerülnek bemutatásra, jelen dolgozat mégis arra a kérdésre keresi a választ, hogy a két elkülönülő szerethetnek mi a közös alapja.

A dolgozat további része így épül fel:

Egy Schelling felől indító bevezetés (I.) után Az ismétléssel szeretnék foglalkozni (II.). Általános ismertetés után (III.) egy olyan olvasatot kívánok nyújtani (IV.), amely átvezethet minket A szeretet cselekedeteinek elemzéséhez (V.). A két szeretet diakritikai bemutatása után (VI.) a két szeretet közös forrására keresem meg a kierkegaard-i megoldást (VII.).

I. Schelling és Kierkegaard Berlinben

Nemcsak a Vagy-Vagy első részének elkészülte datálható Kierkegaard első berlini tartózkodására, hanem Schellingnek a Kinyilatkoztatás Filozófiája címen ismerté vált előadásain készült jegyzetek is. Kierkegaard-ot lenyűgözi, amit Berlinben hall. Jegyzeteinek három nagyobb része van. Az első a pozitív filozófia mibenlétét keresi, a második főbb rész, ami a téli szünet után következett, az azonosságfilozófiába visszaültetett pozitív filozófia elemeit igyekszik szemléltetni. Schelling ezt a kinyilatkoztatás eseményében, az Atya és a Fiú személyiségének egymást tételező aktusain keresztül mutatja be. A harmadik rész már áttér a mitológia filozófiájára, amely az előző kettő után szemmel láthatóan nem sokáig kötötte le Kierkegaard figyelmét.

Az ismétlés, amely részben Kierkegaard második berlini tartózkodása alatt keletkezett, már magán hordozza a schellingi gondolkodás elemeit. Ugyanakkor eléggé nehéz eldönteni a kérdést, hogy mennyire értette meg Schellinget. Véleményem szerint Az ismétlés már egy olyan mű, amely legalábbis megpróbálja elsajátítani a schellingi metafizikai gondolkodás fontosabb elemeit, s azt egy antropológiai kontextusba ágyazza.

Ez már csak azért sem lehetetlen, mert Schelling számára is igen fontos a Fiú emberi természetének megtartása. Schelling az isteni kiüresedésnek, a kenózisnak, illetve megtestesülésének keresi a teológiailag sem eretnek, ugyanakkor saját pozitív filozófiájából levezethető lehetőségességét.

Ennek az óriási gondolatfolyamnak csak pár mozzanatát emelhetem most ki, nevezetesen azokat, amelyek továbbvezethetnek minket Az Ismétlés felé.

- (1) „A szó szoros értelmében csakis Isten történeti emberré válása nevezhető kenózisnak. Az emberré válás nem az istenség önmagát sújtó villámcsapása, [...] hanem Isten önmagán kívüli létéből egy másik, önmagán túli állapotba jutása.”¹
- (2) „A megtestesülés ugyanannak az aktusnak a konkáv oldala, míg a konvex oldal a kenózis. Schelling ragaszkodása Jézus Krisztus eljövételének az elidegenedés aktusával való teljes

---

¹ Vető Miklós: „Kenózis és megtestesülés a kései Schelling filozófiájában”. In uő: *A teremtő Isten – Vallásfilozófiai tanulmányok*. 2011, Budapest, Kairosz, 86.

egybeeséséhez azt jelenti, [...] hogy a megtestesülés lényegében az isteni-emberi Személy akarata.”²

Egyelőre csak annyit rögzítenék, hogy az Atya és a Fiú közötti dinamikát látjuk viszont Az ismétlésben szereplő öreg Megfigyelő és az Ifjú barát közötti kapcsolatban. Ugyanakkor számomra a nehezebb kérdések csak ezután kezdődnek.

II. *Az ismétlés című mű tagolása*

Jelen fejezetben arra törekszem, hogy a további fejezetek számára is egy pragmatikus tagolást biztosítsak.

A könyv egy mottóval kezdődik. Jelen olvasat arra is szeretne támaszkodni, hogy e mottóválasztásnak is van célja. Ezt követően a szemmel látható törések három nagyobb részre osztják a művet. Nevezetesen az első fő részre, amely az Ifjú barát által írt levelekig tart. Ezen első részen belül elkülöníthetjük a mű felvezetését, valamint a berlini utazást. A második főbb részt, amely javarészt az Ifjú leveleiből áll, két helyen töri meg a Megfigyelő elemzése. A harmadik fő részben pedig egy közvetlen vallomást olvashatunk Constantín Constantius-tól, a mű valódi szerzőjétől.

Közvetlen communicatio a zárórészben

A mű zárórészében Constantín Constantius megemlíti, hogy végre „magunk között vagyunk.”³A mű magyar fordítói és az általam ismert összkiadások szerkesztői is igen fontosnak tartják megjegyezni, hogy ez a kifejezés az eredeti dán kiadásban németül szerepel: „unter uns”. Ez pedig a Bibliát olvasó ember számára igen beszédes kifejezés, egy igazi nyom.⁴ Ez a kifejezés ugyanis egyenesen utal egy evangéliumi helyre, Isten országának egyetlen topológiai megjelölésére. Lukács 17:21 szerint: „ímé az Isten országa ti bennetek van.”, ami németül, Luther fordításában így hangzik: „das Reich Gottes ist mitten unter euch.” Véleményem szerint pontosan ezt idézi vissza Kierkegaard, amikor arról beszél, hogy

---

²Vető 2011, 92.

³Kierkegaard, Søren: *Az ismétlés* (Kierkegaard összkiadás V). 2014, Pécs, Jelenkor, 78.

⁴Constantín Constantius, *az író*, nem véletlenül hivatkozik Alexandriai Kelemenre, aki szintén úgy ír, hogy *az eretnekek ne érthessék. Uo.*

vége magunk között vagyunk. Azaz Kierkegaard szinkroniát alapít a szövegbe, az író és az olvasók közé-alá. Az Ismétlés minden *Kedves olvasója* külön-külön, egyesével megszólított. Így Az ismétlésben is találtunk valami biztos fogódzót, valami közvetlent. Következésképpen Az ismétlésre keresztelt, óriási hullámvasútban ez az utolsó rész a legfontosabb ahhoz, hogy biztos kiindulási alapot nyerhessünk a mű újraolvasásaihoz.

A kivétel – a mű valódi olvasójához írott levélben

Constantin Constantius lejegyzí e levélben, hogy „[a]z ifjú, akit teremttem költő”⁵, valamint az utolsó előtti „Kedves olvasóm!” – nyomatékosító – megszólítás után ezt olvassuk: „most talán már érted, hogy érdeklődésem az ifjúra irányult, miközben magam meghúzódtam a háttérben, [...] mert megalkottam őt, s idősebb lévén én viszem a prímet.”⁶

Ez a megjegyzés legalábbis felveti a gyanút, hogy itt nem a Fialat elidegenedése tételezi az öreget, hanem fordítva, az ifjút az idősebb alkotta meg.

Akárhogy is, Constantin Constantius tehát kettéosztotta magát egy fiatal nyughatatlan szerelmesre, valamint egy nyugodt, szigorúan megfigyelő alkotóra. Azonban, e kettéosztottságot ne szétszakítottságként képzeljük el, hanem hasadásnak. Annál is inkább, mivel e két alak a könyvecskében reflektál egymásra, találkoznak, leveleznek. Tehát mégis van valami, ami összeköti őket, nevezetesen szerzőjük, aki mint szerző inkább a Megfigyelővel azonos.

Ha Constantin Constantius alter-egói közül az Idősebb megfigyelőt most általánosként gondoljuk el – hiszen tanácsai valamiféle általánosító, pszichológiai megfigyelésből fakadnak –, akkor az Ifjú barát ezzel mit sem törődik, ő a szerelem kivételes állapotában van. Ezt látszik igazolni a következő megjegyzés: „[a] tetterős érett kivétel – mely bár viszályban áll az általánossal, annak mégis a gyökérhajtása – megőrzi önmagát.”⁷ Kierkegaard a helyes, egészséges kivételt, tehát az általánosból fakadó, azzal megküzdő, önmagát el nem veszítő identitást nevezi kivételnek.

---

⁵ Kierkegaard 2014, 80.

⁶ Kierkegaard 2014, 82.

⁷ Kierkegaard 2014, 79.

III. Milyen áron lehetséges az ismétlés a vallási szférában?

Röviden, az ismétlés az esztétikai szférában lehetetlennek tűnik, hiszen a Megfigyelő egy már elmúlt élménynek, élvezetnek a visszatérését, egy konkrét esemény *déjà vu* jellegű megismétlődését várja. Így kelt csalódást a Megfigyelőben a Brandenburgi Kapunál játszó vak hárfás, aki a kivételesen izgalmas világoszöld kabátját egy általános szürkére cseréli.

Az esztétikai szférával szemben az Ifjúnak megadatott az ismétlés. A lány, akibe beleszeretett ugyan férjhez ment, ám helyette a költői szellemet magából kimunkálni óhajtó zseni – csak – önmagát nyerte vissza. Egy írói önképpel találkozunk itt szembe, amely sokkal inkább keserédes, mint örömittas.

Egyfelől úgy tűnik, hogy az Ifjú barát identitása csakugyan fakadhat még a Megfigyelőjével való egységből. S természetük, amely költői, csakugyan személyiségként vált önálló identitássá. Ekkor tehát lehetséges az ismétlés.⁸

Mindez azért zavarba ejtő, mert az akarattal ugyan találkozunk, de a másik oldal önmagáról való lemondásával nem. A Megfigyelő végig Megfigyelő akart maradni, s a színházban látott lányért sem volt hajlandó át-szellemülni, azaz Ifjúvá válni.

Szemléletmást Kierkegaard legalább kettőt csavar a dolgokon:

Megérted az átmenetek különbségét, s ha a hangulatok zuhatagában valamit különösnek találsz is, később mégis meglátod mennyire árnyalt minden, az egyik dolog a másikhoz képest, valamint azt, hogy egyes hangulatok mennyire igazak, és ez a lényeg, mert itt rendkívül fontos a lírai.⁹

---

⁸ Bacsó Béla: „*Ismételhető-e az ismétlés?* Kierkegaard Budapesten”. In: Nagy András (szerk.): *Kierkegaard Budapesten. A Kierkegaard-bét előadásai 1992. december 4. 1994.* Budapest, Fekete Sas, itt: 87–96.; Czákó István: *Hít és egzisztencia.* 2001, Budapest, L'Harmattan, 80.

⁹ Kierkegaard 2014, 82.

Elsősorban talán csakugyan az életrajzi események alakítják a könyvecskét. Mindenesetre – de legalábbis jelen olvasatban – egy lappangó szál továbbalakítja Az Ismétlést.

IV. A gyanakvó olvasat.¹⁰

Elérkeztünk Az Ismétlés újraolvasásának egy újabb részéhez. A dán kifejezés, amit magyarra jobb híján az ismétléssel fordítottak, a *gentage* igéből származik. A kifejezésnek van egy aktív magatartásra utaló jelentése, amely a vissza-hozatal, újra-elnyerés, újra-megragadás fordulatokra ültethető át. Másrészt e kifejezés magába foglal egy történést is, amelyben magán az eseményen van a hangsúly.¹¹ Tehát e fönti dán kifejezésnek van egy a szubjektivitás felől megérthető jelentésrétege, valamint egy objektív szféra felől megragadható jelentésrétege. Teljesen világos, hogy a két jelentésréteg között nem magától értetődő a kapcsolat. Minthogy az első jelentés a szubjektivitás felől megértendő transzcendáló tette utal, a második jelentés pedig egy önmagába záródó eseményről ad hírt.

Így két olvasata lehet a könyvecskének, az egyik olvasat a már emlegetett választ adja, az ismétlés lehetséges. Ugyanakkor ez a válasz nagy árat követel magának: az újonnan keletkezett identitás a réginek lesz az alapja. Az átszellemült vágy tartja fent az ifjú költői létezését. Másfelől az az esemény, amely visszahozza a régi identitást, nem az ifjú aktív magatartásának köszönhető; hanem annak, hogy a valaha szeretett lány mást választott. Azaz a lány lépett tovább, és nem az Ifjú a lányhoz.

Filológiai is megnevezhetünk pár tény. Az ismétlés kategóriája soha később nem játszik jelentős szerepet Kierkegaard-nál, amíg a szintén e műben feltárt pillanat kategóriája többször is továbbgondolásra kerül. Kierkegaard a későbbiekben a szubjektivitás felől elgondolt hit pozitív fogalmát inkább az aktív mozgásra utaló kifejezésekkel próbálja megragadni, mint például az „ugrással”, vagy az „áttetsző megalapozással”.

---

¹⁰ Jelen fejezet végiggondolására az igazi lökést Soós Anita tanulmánya adta, amelyet nem áll módomban bemutatni, mert jelen interpretáció az övétől is eltér. Soós Anita: „A narráció, mint a csábítás eszköze Søren Kierkegaard Ismétlés című művében”. <http://www.c3.hu/~prophil/profi003/KIERK20.html>, utolsó letöltés: 2015 július 10.

¹¹ Gyenge Zoltán: *Kierkegaard és a német idealizmus*. 1996, Gödöllő, Attraktor, 223–224.

Tehát, a szubjektivitás felől elgondolt ismétlést kereső olvasat számára azt mondjuk, hogy az ismétlés nem lehetséges. Ugyanakkor van a könyvnek egy zavarba ejtően szép rétege, amelyről ez idáig kevés szó esett.

Életre váltani a halált!?

Constantin Constantius létezésébe a Szeretett Kedves által kiváltott vágy hozza el azt a sürgetően komoly pillanatot (*instantia*), amelyben az eddig állhatatos főszereplő hasadást szenved el. Erről a hasadásélményről szól tehát az egész mű, amelyben a kétpólusú identitás egymásra reflektál levelezésben, vagy beszélgetésben, vagy a levelezés kommentálásában. Valamint ezzel párhuzamosan saját útjaikat is keresik.

S ha a mű problémáját a hasadás szimbolizálja, akkor meg kell keresnünk azokat a hangulatokat, amelyekben semmiféle hasadás nem volt jelen.

Az első ilyen pillanat, amikor a fiatal barát beszámol idősebb Megfigyelőjének saját szerelméről, amely eseményről a Megfigyelő hangján olvashatunk:

[H]evítette a szerelem: Ahogy az érett szőlő átlátszóvá és áttetszővé válik, miközben a nedű a finom pórusokon át kigyöngyözik, vagy, ahogy az érett gyümölcs héja megreped, úgy feszítette őt is a szerelem. Nem tudtam megállni, hogy hébe-hóba szinte már szerelmesen ne őt kémleljem, hiszen egy ilyen ifjú látványa éppoly csábító, mint egy fiatal lányé.¹²

A két alteregó itt ismét a szerelem átélésében egyesül. A szerelembe-érett vágy – mint kivételes állapot –, mely szinte megrepszti a gyümölcsöt, a szemmel látható, kicsattanó hevület munkája, amely egy pillanatra összeforrasztotta a két személyiséget. Kicsivel arrébb, a Megfigyelő narratívájában ezt olvassuk:

Mégis kitartok amellett, hogy érzelme valójában erotikus érzelem volt. Aki ezt szerelme kezdetén nem éli át, sohasem szeretett. Persze emellett még egy másik hangulatnak is be kellett töltenie: a felfokozott emlékezés a szerelem örök kifejeződése, kezdetben az igazi

---

¹²Kierkegaard 2014, 11.

szerelem jele. Másrésztől azonban hozzátartozik egyfajta ironikus hajlékonyság is, hogy egyáltalán alkalmazható legyen. Ezzel viszont nem rendelkezett, lelke túlságosan gyöngéd volt. Igaz lehet, hogy az élete az első pillanatban véget ér, de kell annyi életerejének lennie, hogy legyőzze és életre váltsa a halált. A szerelem hajnalán a jelenvaló és a jövőbeli küzd meg egymással az örök kifejezésért, és ez az emlékezés éppen az örökkévaló visszavonulása a jelenvalóba akkor, amikor az emlékezés egészséges.¹³

Eddigi élete az első pillanatban, a szerelem hajnalán véget ért. Ha a Constantinus Constantius latinus nevét fordíthatjuk állhatatosságnak és szilárdságnak, vagy fokozásként Kíméletlenül Állhatatosnak,¹⁴ akkor érdemes volna a pillanat kifejezést is latinósítani: In-stans. Konstans barátunkat éppen a pillanat, *a majdan fennálló* – in stans¹⁵ – hasította ketté, amikor megérintette a vágy kihívása.

A szerelem hajnalán tehát egyszerre ér véget a régi ember élete, és megnyílik az újdonság lehetősége. Ifjú barátunkat zavarni kezdte az újdonság lehetősége, szerelmi megszállottsága annyira megviselte, hogy féltetni kezdte önmagát a lánytól. Aki pedig már korábban elmondta az Ifjúnak, hogy viszontszereti.

Mint láttuk, a szerelem hajnalán megjelenő világos áttetszőség a szerelmi vallomás kíséretmetaforája, s ehhez egy nagyon hasonló gondolat köszön vissza a Megfigyelő egyik, szokatlanul jó reggelén is:

Egy reggel szokatlanul jól ébredtem, jó közérzetem a délelőtti folyamán minden várakozásom ellenére csak erősödött. [...] Lényem maga volt az áttetszőség, hasonlatos a tenger feneketlen mélyéhez, az éj önelégült hallgatásához, a dél magányos csendjéhez. Lelkemet minden hangulat dallamos visszhanggal töltötte be. Minden gondolat boldog ünnepélyességgel kínálta magát, a bolondos ötlet ugyanúgy, mint a legragyogóbb eszme. Az érzéseket már keletkezésük előtt sejteni lehetett, így bennem keltek életre. Mintha az egész létezés belém szeretett volna, s létem előtt minden vészterhes szemlén reszketett; minden előjellé változott, s rejtélyesen átszellemült mikrokozmosz üdvözültségemben, mely mindent még magát a

---

¹³ Kierkegaard 2014, 12.

¹⁴ Dévény István: *Søren Kierkegaard*. 2003, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 71.

¹⁵ Erre hívja fel a figyelmet Rugási Gyula: *A pillanat foglya*. 2002, Budapest, Új Palatinus könyvesház, 16.

legkellemetlenebbet, a legunalmasabb észrevételt, a visszatetsző látványt és a legkínosabb összetűzést is átlényegítette.¹⁶

A szokatlanul jó reggelen ismét feltűnik az áttetszőség, s kiváltképp a tenger feneketlen mélyéről visszaköszönő nyugalom. Olyan nyugalom ez, mely a múlt kísértéseit játszi könnyedséggel változtatja át a jövő előjeleivé. A mikrokozmosz üdvözültségben a nem-múló, kísérteties jelen az eljövendőt nem melankolikus árnyakkal fedi el, hanem megérteti a jelenben, hogy melyek azok a hátrahagyott, elfojtott pillanatok, amelyek akarva-akaratlanul befolyásolni fogják a jövőt.¹⁷

A mű mottójaként azt olvashatjuk, hogy a „Vad fákon virágok illatoznak, a szelídek gyümölcsöt hoznak.” A szőlő áttetszőségét végül kössük egybe a barack beérésével, amelyet az ifjú második levelében olvashatunk:

[A]mikor egy lány boldogtalan lesz, azonnal megjelennek a kiéhezett szörnyetegek, hogy pszichológusi éhüket és szomjukat csillapítsák, vagy novellákat írjanak. Csak mernék előrontani és legalább ezeket a legyeket távol tudnám tartani a gyümölcstől, mely nekem mindennél édesebb, látványa pedig szebb és kedvesebb, mint a baracké, amint legboldogabb pillanatában selymes bársonyba öltözik.¹⁸

Az önkritika, minthogy e mű csak egy „próbálkozás a kísérleti pszichológiában”¹⁹, és az utána következő vallomás tiszta sor. Végül is a beérett barack és a szőlő e mű igazi gyümölcsői.

De mit is jelent az első találkozásról szóló beszámolóban az „életre váltani a halált”? Olyan kifejezés ez, mely az Énekek énekéből lehet ismerős a számunkra. Ez a pillanat tétje.

A Jeromos-féle latin változatban, akinek Heltai a pontos magyarra fordítója²⁰, a következőt kapjuk: „Tégy engemet pecsétül a te szüvedre és karodra, mert a szeretet erős, mint a halál és a házosi (Alias, a haragos) szerelem kemény mint a pokol.”²¹

---

¹⁶ Kierkegaard 2014, 42.

¹⁷ A pillanat véget ért, és végezetül a postakürtre szegeződik a tekintetünk, amelyből nem lehet ugyanazt a hangot kétszer kicsalni. Az ismétlés, ha létezik, akkor nem az ugyanaz-ban rejlik, hanem a különbségben. A postakürtnek, akár az életnek nem az a lényege, hogy ugyanazt a hangot keresgéljék rajta, hanem, hogy használják, illetve megélik. Ez volna Kierkegaard Ismétlésének deleuzeiánus csattanója.

¹⁸ Kierkegaard 2014, 57.

¹⁹ Ez a mű alcímében olvasható megjegyzés.

Kierkegaard szerelmi vallomása és bűnbánata boncolgatásának legyen most vége. Jelen gyanakvó olvasatban elégedjünk meg azzal, hogy az esztétikai szférában az ismétlés lehetetlenségét a megszokás növi be árnyképeivel. A vallási szférában olvasható ismétlés pedig a mű írójának sem esik kedvére, különösen akkor, amikor a levelek közötti kommentárban kineveti önmagát.

A fent interpretált Ismétlésolvasatom szerint hiányzik a műből az esztétikait és a vallásit összekötő szféra: az etikai szféra, amely a tettel mozdítaná ki a megszokásba fulladt árnyékvilágot. Hiszen sehol sem találkozunk azzal a tettel, amely életre váltaná a halált. Úgy gondolom, adott a lehetőség, hogy megkeressük Kierkegaard-nak az etikai szférából érkező választ is.

A fentebb bemutatott olvasatban az Ismétlésértelmezésem hangsúlyait szándékosan egy radikális olvasat felé igyekeztem eltolni. S számomra világos, jelen olvasat sem tud tökéletes lenni, ahogy talán egyik sem. Összegzésként annyit szeretnék hozzáfűzni a fentebb lejegyzettekhez, hogy számomra nem kérdés, Az ismétlés az erotikus, a spontán keletkező nemi vágyról ad elsősorban hírt. Egyik legszebb megfogalmazásban ez a mű csakugyan nevezhető a XIX. század Phaidroszának.²²

Ugyanakkor az sem lehet kérdés, hogy itt egy másik szeretet értelmezésnek is megnyílnak a kapui. Nevezetesen a zsidó-keresztény hagyományé, amelynek egyik csúcán az Énekek éneke áll.²³ A következő fejezetben a felebaráti szeretet kierkegaard-i elemzésére szeretnék rátérni.

---

²⁰ Komoróczy Géza: „Utószó az Énekek énekéhez”. <http://mek.oszk.hu/10000/10000/10000.htm>, utolsó letöltés: 2015. július 19.

²¹ Énekek éneke 8:6

²² Gyenge Zoltán: „Az érzelmek esztétikája”. In: Kierkegaard: *Az ismétlés* (Utószó). 2008, Budapest, L'Harmattan.

²³ Komoróczy: „Utószó...”.

V. *A szeretet gyümölcsei*

Kierkegaard 1847-ben, saját nevén kiadatja etikai főművét, a Szeretet cselekedeteit. A művet elsősorban keresztény etikai műnek tekinthetjük, amelynek főhangsúlya a bibliai szeretetre esik. Szerkezetileg a művet két főfolyamra osztotta Kierkegaard, s a korábbi írásaihoz nagyon hasonlóan hullámzó szerkezetű. Azaz mind a korábbi művek, mind e művön belüli gondolatok fokozatosan kerülnek ismételt reflexiók általi továbbgondolásra.

Az ismétléssel való összehasonlítás lehetősége a kierkegaard-filológusok számára magától értetődő. Már említettem, hogy az Ismétlés mottója kulcs lehet jelen értelmezés számára is. Ez így hangzik: „[A] vad fákon virágok illatoznak, a szelídek gyümölcsöt hoznak.” Egészen bizonyos, hogy a mottó is átesett kisebb, de jelentősnek tekinthető változtatásokon, s még a jegyzetekben így végződött: „de a szellem gyümölcsei a szeretet.”²⁴ Valamint a mű egyik alcímvariánsa „Egy terméketlen vállalkozás (A Fruitless Venture)” lett volna. Mindkét megjegyzés többszöri áthúzásra majd újra lejegyzésre került, ám a végső verzióból elmaradtak.

Mindez azért tűnik fontosnak, mert a Szeretet Cselekedetei egy előszó, valamint egy ima után Lukács 6:44 igehelyét elemzi, amely így hangzik: „Mert minden fa az ő tulajdon gyümölcséről ismertetik meg; mert a tövisről nem szednek fügét, sem a szederindáról nem szednek szőlőt.” Tehát van egy feltételes alapunk, amelyből a következőekben kiindulhatunk. A következő kérdés az, hogy milyen fényben tűnik fel Az ismétlés a Szeretet cselekedetei felől.

---

²⁴ Hall, Amy Laura: *Kierkegaard and the Treachery of Love*. 2002, Cambridge, Cambridge University Press, 85.

A poétikus szeretet a Szeretet cselekedeteiben

Kierkegaard műve két nagy szeretet fogalmat különböztet meg egymástól. Nevezetesen a felebaráti szeretetet (Kjerlighed) szembeállítja az elektív szeretettel (Forkjerlighed), amely mindig preferencián alapul. Utóbbiak közé tartozik az erotikus szeretet (Elskov), valamint a barátság (Venskab).²⁵ Noha a mű főhangsúlya a felebaráti szeretet tárgyalására esik, mégis többször említésre kerülnek a szeretet egyéb fajtái is. Az erotikus szerelem egyik legérdekesebb fajtája a költői, poétikus szeretet.

A Költő és a kereszténység egymással szöges ellentétben álló dolgokat magyaráznak. Pontosabban szólva a költő semmit sem magyaráz meg, csak példákkal él, ellentétben a kereszténységgel, amely örökre megmagyarázza szeretetét.²⁶

Hit és szeretet egyaránt titoktartásra köteleznek. A szerelem azonnal nyilvánvalóvá válik, éppen ezért hirtelen el is tűnik, miközben az első és mély benyomás mindig magában tartja a titkot. S amely szerelembeesés nem teszi az embert titoktartóvá, az nem igazi szerelem. A titkos szerelembe esés azonban lehet a hit képmása, de csak akkor, ha a rejtett, benső ember megvesztegethetetlen bensőségessége a hitben maga az élet.²⁷ Végül is ez az a rejtett alap, amely Az ismétlés szerzőjének Megfigyelőjéből megformálta a költői zsenit. Valamint ez az a rejtett alap, amely a két szeretetet összehasonlíthatóvá teszi, mert ebben a rejtett alapon forr össze hit és szerelem, ahogy azt az Énekek énekében is olvashatjuk.

VI. A két szeretet mint szöges ellentét

A költői, erotikus szerelmet éppen a felebaráti szeretet fényében lehetett megvizsgálni, minthogy az előbbi csak a költő nyelvén, példákkal tudja magát kifejezni. Ezzel szemben áll az a felebaráti szeretet, amely kinyilatkoztatott, s megparancsoltatott. A szeretet cselekedeteiben az Evangéliumok szeretetparancsának önmagában álló újdonságára esik a hangsúly. Ennek megfelelően a pogány világ számára is jól ismert erotikus szerelem kontrasztértékeként kerül előtérbe, és nem egy minden mást kizáró – vagy-vagy – alternatívaként.

---

²⁵ Ferreira, M. Jamie: *Kierkegaard*. 2009, Oxford, Blackwell, 131.

²⁶ Kierkegaard, Søren: *Works of Love*. 1995, New Jersey, Princeton University Press, 50.

²⁷ Kierkegaard 1995, 28.

Az idő horizontja előtt, a kétségbeesés helyett

A pillanatban betörő erotikus szerelem itt a spontaneitásával kerül minősítésre. Tehát a spontán szerelemről azt tudjuk meg, hogy ahogy érkezik, úgy el is múlhat. Az évek múlásával a spontán szerelem elveszítheti minden örömét, vágyát, buzgóságát, eredetiségét és frissességét. Az erotikus szerelem legnagyobb ellensége a megszokás, amely a vérszívó denevérhez hasonlóan úgy szívja ki az alvó szerető kedvét, hogy szárnyai csapkodása végett áldozatának hús álma még kellemesebb legyen.²⁸

Ezzel megtaláltuk a nemi szerelem mulandóságának okát. S, ha ez így van, akkor talán az ellenszerét is. Kierkegaard baráti jó tanácsa így hangzik: „Legyen feleséged, [...], de vigyázz, hogy szerelmed sose váljon megszokássá!”²⁹ Az erotikus szerelem, amely egy hajlamon alapul, feltétlen, de költői, s feltétlen kifejezése ebben áll: „A költői szerelem csak egyetlenegy személyt szeret az egész világon, és őt is csak egyetlen egyszer. Ez a szerelem elsősre minden, másodjára semmi.”³⁰ Megismételhetetlen.

Amikor a hirtelen jött szerelem elmúlik, a helyében kétségbeesés marad. Ez azt jelenti, hogy maga a szerelem is ebben a kétségbeesésben fogant, s eseményével csak elfedte azt. Sem hit, sem valamiféle esemény nem képes megóvni a kétségbeeséstől. Kivéve akkor, ha megértjük, és megfelelünk a szeretetparancs kötelező erejének. Mert a kétségbeesést nem a szerelem elmúlása szüli, hanem az örökkévaló hiánya. Csak a felebaráti szeretet parancsában megjelenő kötelesség kötheti az egyedi egyest az Örökhöz. S csak ezzel győzhető le a kétségbeesés az élet minden szférájában. Még egyszer: „Legyen feleséged, [...], de vigyázz, hogy szerelmed sose váljon megszokássá!”

---

²⁸ Kierkegaard 1995, 36.

²⁹ Kierkegaard 1995, 37.

³⁰ Kierkegaard 1995, 49.

Kierkegaard a felebaráti szeretet elemzésében a „Szeresd felebarátodat, mint Tenmagadat”³¹ parancsát úgy elemzi, hogy mindegyik kifejezés egy-egy fejezetnyi hangsúlyt kap. S a felebaráti szeretet tárgyalásánál az értekezés a „mint Tenmagadat” kiegészítésével nyeri el teljes értelmét.

A költői, erotikus szerelmet, amely mindig csak egy embert szeret, preferenciális, vagy elektív szeretetnek nevezhetjük.³² Ezzel szemben a felebaráti, etikai szeretet egyenlőséget hirdet.

Kierkegaard elemzésében a keresztényi szeretet önmegtagadáson alapuló önzetlenség. Ezzel szemben az erotikus szerelem az önző szeretetnek egy olyan formája lehet, amelyben az önzőség diadalmaskodhat. Különösen akkor, ha a két fél egy új önző identitássá olvad eggyé, így szerelmüket csak saját önzőségük tartja egyben. A felebaráti szeretetben azonban Isten szeretete az a kapocs, amely összeköti a két felet, s éppen ez biztosítja a Törvény előtti egyenlőségüket.³³

Ennek egyik legmagasztosabb példáját Kierkegaard János evangéliumába helyezi, arra a helyre, amikor Jézus próbára teszi Pétert.³⁴ Jézus megkérdezi Pétertől, hogy jobban szereti-e őt, mint a többieket? Amire Péter válasza a következő volt: „Igen, Te tudod, hogy szeretlek Téged.” Péter válaszát Kierkegaard úgy értelmezi, mint amelyben Péter észleli, hogy a kérdés egy téves viszonyt hangsúlyoz ki. S válaszában nemcsak megerősíti Mesterét, de annak második fele mintegy túlmutat a puszta igenen. Krisztus második kérdéséből már eltűnik a többiekre vonatkozó félmondat, s Péter válasza csak megismétli az elsőt. Így ez a második kérdés az, amely csakugyan feltárja az első kérdésben megbúvó, túlhangsúlyozottként kitűnő, elektív viszonyt. A harmadik kérdés, amely a másodikat ismétli meg, elszomorítja Pétert. De a válasz nem marad el „Uram, Te mindent tudsz, azt is tudod, hogy szeretlek Téged.”

Krisztus kitart Péter mellett. Egy pillanatra, de végtelenül fontos kiemelnünk, hogy Kierkegaard elemzésében Péter szeretetét Krisztus emberi természete igényli. S ebből a nézőpontból fordul át az elemzés a tanúságtétel értelmezése felé: a keresztényi nézőpont nem más, minthogy azt a személyt szeressük, akit látunk. Sem kiválóságaira, sem

---

³¹ Angolul: You shall love the Neighbour

³² Boros Gábor: „A tevékeny szeretet Kierkegaard-ja”. In uő: *A szeretet / szerelem filozófiája, Szisztematikus-történeti tanulmányok*. 2014, Budapest, Eötvös Kiadó, 241–254, itt: 243.

³³ Kierkegaard 1995, 56–58.

³⁴ János 21:15–17.

hiányosságaira nem helyezhetünk nagyobb hangsúlyt. Jézus ismerte Pétert, és cserbenhagyatásakor azt is meglátta, hogy éppen Péter az, aki veszélyben van. A Megváltó látta és tudta, hogy Péternek kell megmenekülnie.³⁵

Így a két interpretáció összefonódik, Isten-ember és Péter beszélgetésében nemcsak Péter megbánt árulása visszhangzik utolsó válaszában, de az a tény is, hogy Péter megváltozott. Megértette, hogy csakugyan megmentették. Kierkegaard szerint a keresztényi szeretet abban különbözik a korábbiaktól - és itt a Csábító naplójára hivatkozik, ahol a csábító csak mások tökéletességét keresi -, hogy mindenkinek azt kell szeretnie, akit lát. Pont olyan, mint amilyen, mert csak a szeretet türelmes tekintete adhat esélyt a változásra.

Kierkegaard Péter próbatételét Lukács 6:48 igehellyel olvastatja össze, amely helyen az isteni Ige megtartását a kősziklára épített házhoz hasonlítja. S ez a szeretet kizárólagos ismertetőjegye, nevezetesen, hogy egyszerre épít és épületes. Mert a szeretet a mélyre vetett alapról épít, hogy azt a változás mint áradt folyó el ne mossza. A szeretet ezért feltételezi, hogy a másik alapjában is ott munkálkodik a szeretet, de annak megnyilatkozását nem sürgeti. Mert építeni nem más, mint valamit az alpból felállítani. De szellemileg a szeretet az alapja mindennek.³⁶

Ez a szellemi szeretet pedig ismét visszavezet minket az erotikus szerelemről szóló kierkegaard-i műhöz, Az ismétléshez, amelynek utolsó részében azt olvastuk, hogy az erotikus vágy kivételes állapota akkor jogos, ha szeretetet alapít.

---

³⁵ Kierkegaard 1995, 170–172.

³⁶ Kierkegaard 1995, 215–224.

VII. Énekek éneke és a dán „Lov”

M. Jamie Ferreira könyvének egyik csúcán arra hívja fel a figyelmet, hogy a dán Lov kifejezés egyszerre jelent törvényt és engedélyt. Könyvében Ricoeur tanulmányán keresztül tér Franz Rosenzweig írásához. A megváltás csillagában egy olyan parancsolaton van a hangsúly, amely még nem törvény, ez az Énekek énekében szereplő „Engem szeress!” felszólítás. Ez inkább a Másikért vállalt felelősség forrása, mintsem egy törvény által kimerevített kötelesség.

Végül is a szeretet körforgása így volna megragadható: Isten szeretete a rejtett alapból fakadva élteti az egyes embereket, külön-külön; s az embereknek egymás iránt vállalt felebaráti, szellemi szeretete élteti Istent.

A felebaráti szeretet parancsában megbúvó készítő kellés pedig tanítómestere lehet az erotikus szeretetnek, amennyiben a spontán szeretet egy kontinuos dinamizmussal sosem válik megszokássá.

A két szeretet közös forrása

Mint láttuk a két szeretet nagyjából mindig egymás ellentétéként került interpretálásra. Ugyanakkor mégis van mindkettőnek egy közös alapja, amely miatt diametrikusnak lehet nevezni ellentétüket.

Ez a válasz azonban koránt sem magától értetődő. A válasz forrása talán a Schellingtől hallottakra is visszavezethető. Vető Miklós egy már idézett tanulmányában kiemeli, hogy a megtestesülés és a kenózis azonosságát tárgyaló schellingi gondolatok szellemisége Pálnak a Filippibéliekhez írott levelében gyökerezik: „Az örök szeretet misztériuma az, hogy teljes mértékben önmagáért való létet nem tekinti zsákmánynak (es für keinen Raub achtet), mivel csak másokban és másokkal lehet önmaga.”³⁷

S hogy ez még világosabb legyen: „A kenózis jelentése, hogy az Ige lemond önmagáról (sich beraubt), vagyis a Fiú megfosztja magát a dicsőségétől (sich entherrlichen).”³⁸

A felebaráti szeretet helyes értelmezése azt is magában rejti, hogy a „Szeresd felebarátod, mint Tenmagadat” parancsból kiolvasandó a helyes önszeretet mértéke is: „A helyes módon

---

³⁷ Vető 2011, 82.

³⁸ Vető 2011, 88.

kell szeretned önmagadat.”³⁹ Ez az önszeretet azonban már nem önzőségen alapszik, hanem a szeretett Személy által s Érte megnyílik. Végül a narcisztikus önzésből önfogadó önzetlenség lesz.

A felebaráti szeretet nem elvárás, hanem cselekvés. Hiszen csak a cselekvés által győzhető le a kétségbeesés.

Amikor Kierkegaard felteszi azt a kérdést, hogy szerelmi viszonyaink miért lehetnek lelkiismeret kérdései, akkor erre azt feleli, mert erotikus viszonyaink elsősorban és legfőként Istenhez tartoznak.⁴⁰

Ez az a pont, amelyben az erotikus szeretet és a felebaráti szeretet megtalálja közös forrását. Az ember felől tekintve mindkét szeretetre való igényünk az emberi természetben gyökerezik, „emberi szükséglet”. Másfelől mindkettő isteni adomány. Kierkegaard még azt is hozzáfűzi, hogy keresztényi szempontból minden a szellem szeretete, de ez az alapon gyökerezik, amely a szeretet minden más kifejeződését áthatja.⁴¹

Így a kinyilatkoztatás megértésével felfoghatjuk, hogy a keresztényi, szellemi szeretet (Kjerlighed) miként éltetheti preferenciális szereteteinket (Forkjerlighed).

De amiként Schelling figyelmeztet a kinyilatkoztatásról szóló előadásában: „Mindenben persze nem a keresztény vallás igazságáról van szó, hanem a megértéséről. Az elfogadás valami mást jelent.”⁴² Kierkegaard válasza szerint az elfogadás gyakorlás.

---

³⁹ Kierkegaard 1995, 22.

⁴⁰ Kierkegaard 1995, 143.

⁴¹ Kierkegaard 1995, 146.

⁴² Kierkegaard, Søren: *Berlini töredék. Jegyzetek Schelling 1841/42-es előadásairól* (fordította és az utószót írta Gyenge Zoltán). 2001, Budapest, Osiris – Gond-Cura Alapítvány, 80.

Összefoglalás

Végezetül a dolgozat állításait egy nézőpontba szeretném összefűzni. A gyanakvó Ismétlés-olvasatunk célja ezúttal arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy a schellingi aktus- és potencia- mellett megjelenik a személyiség kérdése is. Ahogy Schellingnél, úgy Kierkegaard-nál is a két személyiség egymást tételezi. Ez egyfelől elidegenedés, de másfelől megszemélyesítés is.

A másik személyének jelenléte által betörő erotikus megszállottság két személyiségre hasítja az Ént. Ugyanakkor a schellingi kontinuum akaratot ezúttal csak az egyik személy gyakorolta, ő Az ismétlés Ifjú költője. Másfelől éppen a mű narratívája foglal magába egy isteni-alkotói perspektívát, amely végső soron egyik személyt sem engedi teljesen elidegenedni a másiktól. Mint tudjuk, Kierkegaard eredetileg öngyilkossággal próbálta volna meg befejezni Az ismétlést. Azzal, hogy nem ezt választotta, egy új filozófiai gondolkodás lehetőségét teremtette meg. Kierkegaard is lenéz annak a feneketlen szakadéknak a mélyére, amelybe olyan sokan beleszédültek. Azonban ő oly sokáig nézett a szakadék fenséges mélyére, hogy Én-jének fókuszpontja enyészpontként szállt vissza rá, ezzel felfedezve a filozófiai gondolkodás számára a Másiktól kapott identitást. Később erre a szintetizáló identitásra reflektáló önismeret - az egzisztencia nevet kapta. Ez idő alatt gondolkodása az erotikus szerelemtől a szorongáson át eljutott a hitig. Filozófiai gondolkodásának éppen ezért az Abszolút Másik az archimédeszi pontja.

A másik oldalon pedig ott van a földi élet Másikja. Az ismétlés című írás e kettő Másik közötti vívódásról szól. A hasadásról. A könyvecske végeredményében a világi élet helyett a vallási-írói hivatás választásáról ad hírt. Ezért megkockáztatom, hogy mindkét bemutatott Ismétlés-olvasatnak megvan a maga igazsága; éppen azért, mert másfelől Az ismétlésbeli hasadás A szeretet cselekedeteiben találja meg önellfogadó megbékélését.⁴³ Ugyanis ami Az ismétlésben hátramarad, itt megelevenedik.

---

⁴³ Kierkegaard írói munkásságának kettős alapítása talán csak Lévinaséhoz hasonlítható.

Referencia:

- Bacsó Béla: „Ismételhető-e az ismétlés? Kierkegaard Budapesten”. In: Nagy András (szerk.): *Kierkegaard Budapesten. A Kierkegaard-hét előadásai 1992. december 4.* 1994, Budapest, Fekete Sas
- Boros Gábor: „A tevékeny szeretet Kierkegaard-ja”. In uő: *A szeretet / szerelem filozófiája, Szisztematikus-történeti tanulmányok.* 2014, Budapest, Eötvös Kiadó, 241–254.
- Czakó István: *Hit és egzisztencia.* 2001, Budapest, L’Harmattan
- Dévény István: *Søren Kierkegaard.* 2003, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor
- Ferreira, M. Jamie: *Kierkegaard.* 2009, Oxford, Blackwell
- Gyenge Zoltán: „Az érzelmek esztétikája”. In: Kierkegaard: *Az ismétlés* (Utószó). 2008, Budapest, L’Harmattan
- Gyenge Zoltán: *Kierkegaard és a német idealizmus.* 1996, Gödöllő, Attraktor
- Hall, Amy Laura: *Kierkegaard and the Treachery of Love.* 2002, Cambridge, Cambridge University Press
- Kierkegaard, Søren: *Berlini töredék. Jegyzetek Schelling 1841/42-es előadásairól* (fordította és az utószót írta Gyenge Zoltán). 2001, Budapest, Osiris – Gond-Cura Alapítvány
- Kierkegaard, Søren: *Works of Love.* 1995, New Jersey, Princeton University Press
- Kierkegaard, Søren: *Az ismétlés* (Kierkegaard összkiadás V.). 2014, Pécs, Jelenkor
- Komoróczy Géza: „Utószó az Énekek énekéhez”. <http://mek.oszk.hu/10000/10000/10000.htm>, utolsó letöltés: 2015. július 19.
- Rugási Gyula: *A pillanat foglya.* 2002, Budapest, Új Palatinus könyvesház
- Soós Anita: „A narráció, mint a csábítás eszköze Søren Kierkegaard *Ismétlés* című művében”. <http://www.c3.hu/~prophil/profi003/KIERK20.html>, utolsó letöltés: 2015 július 10.
- Vető Miklós: „Kenózis és megtestesülés a kései Schelling filozófiájában”. In uő: *A teremtő Isten – Vallásfilozófiai tanulmányok.* 2011, Budapest, Kairosz